

Оригінальна стаття

УДК 616.714.34–006.328–089:615.849.1

Чувашова О.Ю., Кручок І.В.

Відділ нейрорадіології та радіонейрохірургії, Інститут нейрохірургії ім. акад. А.П. Ромоданова НАМН України, Київ, Україна

Стереотаксична радіохірургія менінгіом печеристого синуса

Вступ. Проаналізовані результати лікування хворих з приводу менінгіоми печеристого синуса з використанням стереотаксичної радіохірургії (СРХ), оцінена ефективність методу.

Матеріали і методи. У 21 пацієнта проведена СРХ з використанням лінійного прискорювача Trilogy + BrainLab. Об'єм мішені від 2,13 до 12,57 см³, приписана доза на край пухлини (ПД) — від 12 до 14 Гр; діапазон об'єму мішені, який отримав ПД, становив 70–99,4%; максимальна доза — від 13,8 до 19 Гр.

Результати. У 15 пацієнтів у строки від 2 до 22 міс (у середньому 10 міс) після лікування проведена МРТ головного мозку з внутрішньовенним контрастуванням, у 14 (93,3%) з них — без погіршення неврологічного статусу, у 53,3% пацієнтів відзначене зменшення пухлини, у 40% — стабілізація розмірів, у 93,3% — досягнутий контроль росту пухлини.

Висновки. СРХ — ефективний та безпечний метод лікування менінгіом печеристого синуса, що вже у перший рік спостереження забезпечує високий (93,3%) рівень контролю росту пухлини без поглиблення неврологічного дефіциту.

Застосування низьких доз (12–12,5 Гр) при СРХ менінгіом печеристого синуса зменшує ймовірність виникнення/поглиблення транзиторного та перманентного неврологічного дефіциту, не порушуючи умов для досягнення контролю росту пухлини.

Ключові слова: менінгіома печеристого синуса, стереотаксична радіохірургія.

Укр. нейрохірург. журн. — 2013. — №3. — С. 39–42.

Надійшла до редакції 27.05.13. Прийнята до публікації 06.08.13.

Адреса для листування: Чувашова Ольга Юріївна, Відділ нейрорадіології і радіонейрохірургії, Інститут нейрохірургії ім. акад. А.П. Ромоданова, вул. Платона Майбороди, 32, Київ, Україна, 04050, e-mail: cho72@ukr.net

Пухлини печеристого синуса становлять близько 1% в структурі всіх інтракраніальних новоутворень, з них 41% — менінгіоми печеристого синуса [1].

Радикальність видалення пухлини часто (у 12–82% спостережень) обмежена внаслідок поширення патологічного процесу на III–VI пари черепних нервів (ЧН), внутрішню сонну артерію (ВСА); близького розташування зорових структур (зорових нервів, трактів, хіазми), щільної консистенції та вираженої васкуляризації вогнища, а також нерідко інфільтративного росту менінгіоми [1, 2]. Інновації в мікрохірургії основи черепа в останні роки створюють відповідні умови для виконання тотальної резекції менінгіом печеристого синуса за прийнятної рівня неврологічного дефіциту [1, 3, 4]. Проте, досить значними є летальність, частота інвалідизації внаслідок ушкодження ЧН [1, 3]. Консервативна хірургічна тактика переважно спрямована на видалення пухлини для зменшення її об'єму; декомпресії зорових трактів і нервів; верифікацію процесу за сумнівних ситуацій [2]. Як наступний етап в подальшому для досягнення локального контролю росту використовують променеві методи, зокрема, стереотаксичну радіохірургію (СРХ) та стереотаксичну радіотерапію (СРТ) [2].

СРХ широко використовують як альтернативний чи самостійний метод лікування менінгіом печеристого синуса, що забезпечує контроль росту пухлини за невисокої частоти ускладнень [1–4]. Слід зазначити, що при компресії зорових нервів більш прийнятним є відкрите хірургічне видалення пухлини, проте,

його не завжди вдається виконати у повному обсязі, особливо за умови інфільтрації пухлиною печеристого синуса [4]. Існують труднощі і для СРХ менінгіом цієї локалізації, зумовлені досить жорстко обмеженою дозою опромінення зорового апарату, що потребує підведення більш низьких доз опромінення мішені [4].

Мета роботи: проаналізувати результати застосування СРХ у хворих з менінгіомою печеристого синуса, оцінити ефективність методу.

Матеріали і методи дослідження. СРХ з використанням лінійного прискорювача Trilogy та стереотаксичної системи BrainLab застосована у 21 пацієнта в період з 2010 по 2013 р. Чоловіків було 5 (23,8%), жінок — 16 (76,2%). Вік пацієнтів від 18 до 77 років, у середньому 51,5 року, медіана — 53 роки.

Дефіцит ЧН відзначений у 17 (81%) пацієнтів. У 13 пацієнтів виявлені окорухові порушення: у 7 — ізольований дефіцит III, VI пари ЧН; у 6 — в поєднанні з порушенням функції інших ЧН (II, V, VII, VIII). У 2 пацієнтів — ізольований дефіцит II пари ЧН внаслідок часткової чи повної атрофії зорового нерва. У 2 хворих діагностована невралгія трійчастого нерва. У 3 хворих без порушення функцій ЧН: зміни неврологічного статусу не виявлені, проте, вони скаржилися на періодичний головний біль; в 1 — відзначена симптоматична скронева епілепсія.

На момент застосування СРХ протипоказань не було, гематологічні показники були в межах вікової норми.

Всім пацієнтам до лікування проведена МРТ головного мозку з внутрішньовенним контрастуванням в радіохірургічному режимі на томографі Intera 1,5T («Philips Medical Systems», Нідерланди).

За результатами МРТ головного мозку максимальний розмір пухлини становив: у 2 (9,5%) пацієнтів — до 2 см (у середньому 1,91 см), у 12 (57,2%) — від 2,1 до 3 см (у середньому 2,5 см), у 7 (33,3%) — від 3,1 до 3,5 см (у середньому 3,39 см). Перифокальний набряк мозку не виявлений. У 14 (66,7%) хворих відзначено компресію пухлиною гіпофіза, деформацію медіальних відділів скроневої частки головного мозку, у 3 (14,3%) — компресію зорових нервів та/або хіазми. У 4 (19%) пацієнтів спостерігали субтенторіальне поширення менингіоми печеристого синуса. У 5 (23,8%) хворих тканина пухлини оточувала ВСА. У 3 (14,3%) пацієнтів ознаки компресії прилеглих структур мозку не виявлені.

У 3 хворих СРХ проведена після часткової резекції пухлини (у 2 — типової менингіоми, в 1 — атипової, за даними гістологічного дослідження).

Під час застосування СРХ об'єм мішені був у діапазоні від 2,13 до 12,57 см³ (у середньому 6,3 см³), приписана доза (ПД) на край пухлини — від 12 до 14 Гр (у середньому 12,6 Гр). Об'єм мішені, який отримав ПД, 70–99,4% (у середньому 91,8%). Максимальна доза від 13,8 до 19 Гр (у середньому 15,6 Гр). Застосовували такі методики опромінення: у 6 пацієнтів — Arc cone діаметр 20–30 мм залежно від максимального лінійного розміру пухлини; у 7 — MLC Dynamic Arc; у 5 — IMRT; у 2 — Conformal beam MLC; в 1 — поєднання IMRT і MLC Dynamic Arc. В усіх спостереженнях дотримані толерантні рівні дози іонізуючого випромінювання на критичні структури головного мозку. Доза опромінення зорових структур не перевищувала 8 Гр на 5% їх об'єму.

Клінічне спостереження, що включало неврологічне обстеження, огляд офтальмолога, отоневролога (за необхідності), МРТ головного мозку, проводили через 3, 6, 9, 12 міс після СРХ. Також в алгоритм спостереження пацієнтів після СРХ включене проведення МСКТ головного мозку з МСКТ-перфузією в строки 6, 12 міс. Оскільки це дослідження проводили не всім хворим до СРХ, для об'єктивної оцінки динаміки процесу використані результати МРТ головного мозку.

Період динамічного спостереження після СРХ від 2 до 22 міс, у середньому 10 міс, у 7 (46,7%) пацієнтів — понад 12 міс.

Результати та їх обговорення. Результати застосування СРХ оцінювали за такими параметрами: динаміка змін неврологічного статусу, об'єктивні зміни в динаміці за даними МРТ головного мозку.

У 15 пацієнтів після лікування проведена МРТ головного мозку з внутрішньовенним контрастуванням в радіохірургічному режимі.

За даними МРТ оцінювали зміни максимальних лінійних розмірів вогнища, його сигнальних характеристик, особливості накопичення пухлиною парамагнетика, а також появу таких реакцій: перифокального набряку (з оцінкою динаміки його вираженості); кістозних компонентів або додаткових вогнищ накопичення контрастної речовини; зміни ступеня стискання пухлиною прилеглих структур головного мозку.

До МР-критеріїв динамічної оцінки росту пухлини після СРХ включені: регресування менингіоми — зменшення вогнища на 2 мм хоча б в одному з його максимальних розмірів; прогресування процесу — збільшення на 2 мм; стабілізація процесу (припинення росту пухлини) — зменшення чи збільшення менингіоми в межах менш ніж 2 мм; менш інтенсивне й неоднорідне накопичення парамагнетика.

У 14 (93,3%) пацієнтів не спостерігали погіршення неврологічного статусу, в 1 (6,7%) — спостерігали поглиблення неврологічного дефіциту через 9 міс динамічного спостереження після СРХ, що зумовлене появою перифокального набряку.

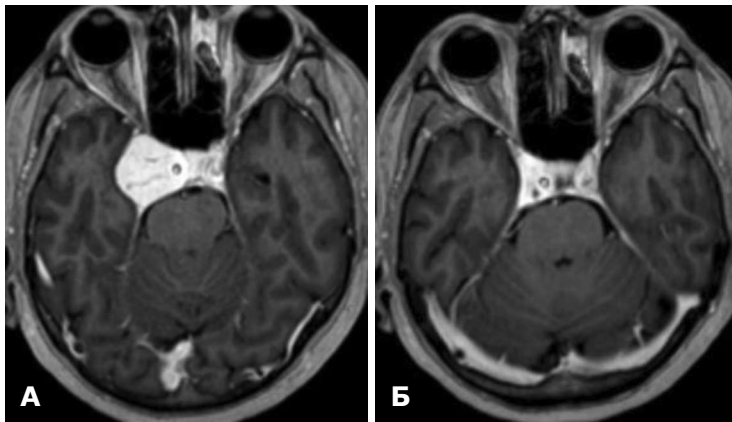
За результатами МРТ, зменшення розмірів пухлини спостерігали у 53,3% пацієнтів (**рис. 1**); у 40% — їх стабілізацію, що свідчило про припинення її росту. Таким чином, у 14 (93,3%) пацієнтів з менингіомою печеристого синуса досягнутий контроль росту пухлини у строки спостереження у середньому 10 міс після СРХ (**рис. 2, 3**).

У дослідженні R. Spiegelmann та співавторів [5] наведені результати радіохірургічного лікування 117 пацієнтів з приводу менингіоми печеристого синуса з використанням лінійного прискорювача. Об'єм пухлини у середньому 7 см³. Мінімальна доза на край пухлини від 12 до 17,5 Гр, у середньому 13,5 Гр. Період спостереження після СРХ від 12 до 180 міс, у середньому 67 міс. Поліпшення неврологічного статусу відзначали у 33% пацієнтів, у 98% — досягнутий контроль росту пухлини, у 58% — зменшення її об'єму. Автори відзначили зменшення неврологічного дефіциту після застосування СРХ менингіом печеристого синуса за короткого (менше 1 року) періоду існування невропатії ЧН, навіть у пацієнтів після раніше виконаного хірургічного втручання.

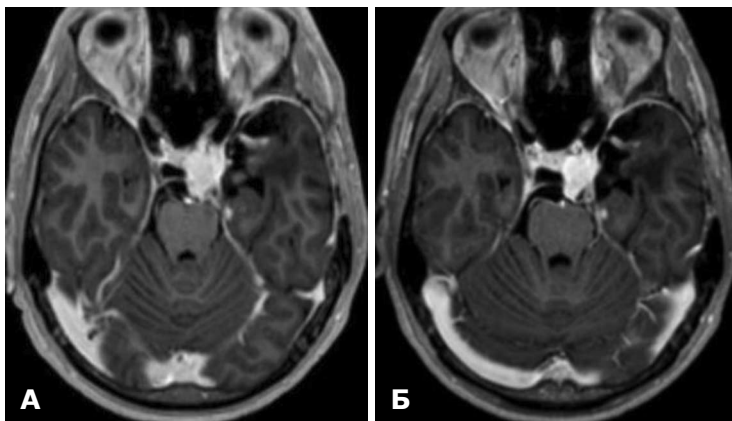
Y. Iwai та співавтори [6] наводять результати гамма-ніж радіохірургічного лікування 108 пацієнтів з приводу менингіоми основи черепа (в тому числі печеристого синуса) з застосуванням низьких доз опромінення. Об'єм пухлини становив у середньому 8,1 см³; середня доза на край пухлини — 12 Гр (діапазон — 8–12 Гр); період спостереження після СРХ — від 20 до 144 міс, у середньому 86,1 міс. Зменшення невропатії ЧН після СРХ спостерігали у 15% пацієнтів. У 101 (93%) пацієнта відзначене зменшення об'єму пухлини (у 46%) чи стабілізацію її росту (у 47%) за даними нейровізуалізуючих методів дослідження в період спостереження від 20 до 144 міс.

Отримані нами результати радіохірургічного лікування хворих з приводу менингіоми печеристого синуса зівставні з наведеними даними літератури та свідчать про високу ефективність СРХ. Відсутність зменшення неврологічного дефіциту у пацієнтів, ймовірно, зумовлена коротким (у середньому 10 міс) періодом спостереження після застосування СРХ.

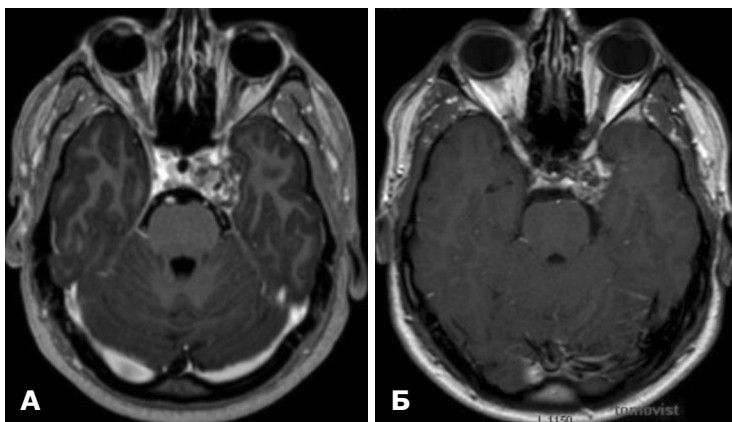
Високий (93,3%) рівень контролю росту пухлини досягнутий за умови підведення низьких для СРХ доз опромінення (середня ПД 12,6 Гр). В останні роки в радіохірургії менингіом основи черепа спостерігають тенденцію до застосування низьких доз (12–14 Гр) опромінення для збереження функції ЧН. При використанні низьких ПД рівень контролю росту менингіом основи черепа у строки спостереження до 5 років після СРХ становить 90–95%. При застосуванні доз

Рис. 1. МРТ головного мозку з внутрішньовенним контрастуванням. Пацієнтка Л., 52 р. Менінгіома правого печеристого синуса. А — до СРХ; Б — через 8 міс після СРХ; ПД 12,5 Гр на 94,8% об'єму пухлини (10,45 см³); максимальна доза — 18,4 Гр, методика опромінення — Conf. field MLC. Позитивна динаміка процесу: суттєве зменшення розмірів пухлини; неврологічний статус без погіршення.

Рис. 2. МРТ головного мозку з внутрішньовенним контрастуванням. Пацієнт Д., 18 р. Стан після часткового видалення менінгіоми лівого печеристого синуса. А — до СРХ; Б — через 12 міс після СРХ; ПД 12 Гр на 70% об'єму пухлини (3,66 см³); максимальна доза — 14,6 Гр, методика опромінення — Arc cone, діаметр 20 мм. Позитивна динаміка процесу: зменшення розмірів пухлини більш ніж на 2 мм; неврологічний статус без погіршення.

Рис. 3. МРТ головного мозку з внутрішньовенним контрастуванням. Пацієнт Г., 28 р. Менінгіома лівого печеристого синуса. А — до СРХ; Б — через 12 міс після СРХ; ПД 12 Гр на 80% об'єму пухлини (7,58 см³); максимальна доза — 14,6 Гр, методика опромінення — Arc cone, діаметр 25 мм. Позитивна динаміка процесу: суттєве зменшення розмірів пухлини; неврологічний статус без погіршення.

12–15 Гр частота виражених довготривалих післяпроменевих ускладнень (неврологічного дефіциту, дисфункції ЧН, пов'язаних з післяпроменевим набряком, некрозом) становить 0–16% [7].

Висновки. 1. СРХ — ефективний метод лікування менінгіом печеристого синуса, що забезпечує вже у перший рік спостереження високий рівень контролю росту пухлини без поглиблення неврологічного дефіциту.

1. При застосуванні СРХ у 93,3% спостережень досягнутий контроль росту менінгіом печеристого синуса, отже, метод є альтернативою прямому оперативному втручання.

2. Застосування низьких доз (12–12,5 Гр) дає можливість дотримувати толерантного рівня опромінення критичних нерво-судинних структур (зокрема, зорових нервів, хіазми, III–VI пар ЧН), що забезпечує зменшення частоти виникнення/поглиблення транзиторного та перманентного неврологічного дефіциту, не порушуючи умов для досягнення контролю росту пухлини.

Список літератури

1. Long-term outcomes of stereotactic radiosurgery for treatment of cavernous sinus meningiomas / M.A. dos Santos, J.B. Pérez de Salcedo, J.A. Gutierrez Diaz, F.A. Calvo, J. Samblas, H. Marsigliola, K. Sallabanda // *Int. J. Radiat. Oncol. Biol. Phys.* — 2011. — V.81, N5. — P.1436–1441.
2. Галкин М.В. Стереотаксическая лучевая терапия в лечении менингиом медиальных отделов СЧЯ: автореф. дисс. ... канд. мед. наук: спец. 14.01.28 — нейрохирургия, 14.01.13 — лучевая диагностика, лучевая терапия / М.В. Галкин; НИИ нейрохирургии им. акад. Н.Н. Бурденко РАМН. — М., 2011. — 25 с.
3. Pollock B.E. Stereotactic radiosurgery for intracranial meningiomas: indications and results / B.E. Pollock // *Neurosurg. Focus.* — 2003. — V.14, N5. — P.1–7.
4. Iwai Y. Gamma Knife radiosurgery for the treatment of cavernous sinus meningiomas / Y. Iwai, K. Yamanaka, T. Ishiguro // *Neurosurgery.* — 2003. — V.52, N3. — P.517–524.
5. Cavernous sinus meningiomas: a large LINAC radiosurgery series / R. Spiegelmann, Z.R. Cohen, O. Nissim, D. Alezra, R. Pfeffer // *J. Neurooncol.* — 2010. — V.98, N2. — P.195–202.
6. Iwai Y. Gamma Knife radiosurgery for skull base meningioma: Long-term results of low-dose treatment / Y. Iwai, K. Yamanaka, H. Ikeda // *J. Neurosurg.* — 2011. — V.15, N4. — P.804–810.
7. Gamma Knife surgery for skull base meningiomas / R.M. Starke, B.J. Williams, C. Hiles, J.H. Nguyen, M.Y. Elsharkawy, J.P. Sheehan // *J. Neurosurg.* — 2012. — V.116, N3. — P. 588–597.

Чувашова О.Ю., Кручок И.В.

Отдел нейрорадиологии и радионейрохирургии, Институт нейрохирургии им. акад. А.П. Ромоданова НАМН Украины, Киев, Украина

Стереотаксическая радиохирургия менингиом пещеристого синуса

Вступление. Проанализированы результаты лечения пациентов по поводу менингиомы пещеристого синуса с использованием стереотаксической радиохирургии (СРХ), оценена эффективность метода.

Материалы и методы. У 21 пациента с менингиомой пещеристого синуса проведена СРХ с использованием линейного ускорителя Trilogy + BrainLab. Объем мишени от 2,13 до 12,57 см³, предписанная доза на край опухоли (ПД) от 12 до 14 Гр, диапазон объема мишени, получившего ПД, составлял 70–99,4%, максимальная доза — от 13,8 до 19 Гр.

Результаты. У 15 пациентов в сроки от 2 до 22 мес (в среднем 10 мес) после лечения проведена МРТ головного мозга с внутривенным контрастированием, у 14 (93,3%) из них не наблюдали отрицательной динамики неврологического статуса, у 53,3% пациентов отмечено уменьшение опухоли; у 40% — стабилизация ее размеров, у 93,3% — достигнут контроль роста опухоли.

Выводы. СРХ — эффективный и безопасный метод лечения менингиом пещеристого синуса, который уже на протяжении первого года наблюдения обеспечивает высокий (93,3%) уровень контроля роста опухоли без усугубления неврологического дефицита.

Применение более низких доз (12–12,5 Гр) уменьшает вероятность возникновения/усугубления транзиторного и перманентного неврологического дефицита, не нарушая условий для обеспечения контроля роста опухоли.

Ключевые слова: менингиома пещеристого синуса, стереотаксическая радиохирургия.

Укр. нейрохирург. журн. — 2013. — №3. — С. 39–42.

Поступила в редакцию 27.05.13. Принята к публикации 06.08.13.

Адрес для переписки: Чувашова Ольга Юрьевна, Отдел нейрорадиологии и радионейрохирургии, Институт нейрохирургии им. акад. А.П. Ромоданова, ул. Платона Майбороды, 32, Киев, Украина, 04050, e-mail: cho72@ukr.net

Chuvashova O.Yu., Kruchok I.V.

Department of Neuroradiology and Radioneurosurgery, Institute of Neurosurgery named after acad. A.P. Romodanov, NAMS of Ukraine, Kiev, Ukraine

Stereotactic radiosurgery at cavernous sinus meningiomas

Introduction. The results of treatment of patients with cavernous sinus meningiomas, using stereotactic radiosurgery (SRS), were analyzed, the efficacy of the method was estimated.

Materials and methods. SRS, using linear accelerator Trilogy + BrainLab, was performed in 21 patients with cavernous sinus meningiomas. The target's volume ranged from 2.13 to 12.57 cm³, the marginal dose — from 12 to 14 Gy, the target's range, that received the marginal dose, was 70–99.4%, maximum dose — 13.8–19 Gy.

Results. In 15 patients in a period from 2 to 22 months (in average 10 months) after treatment MRI of the brain with intravenous contrast enhancement was conducted, in 93.3% of them negative dynamic in neurological status was not observed, in 53.3% patients there was tumor size reduction, in 40% — it's sizes stabilization, in 93.3% — the control of tumor growth was achieved.

Conclusions. SRS — is an effective and safe method of treatment of cavernous sinus meningiomas, in the first year of observation it provides a high (93.3%) level control of tumor growth without neurologic worsening.

Using lower doses (12–12.5 Gy) reduces the likelihood of transient and permanent neurological worsening without violating of tumor growth control.

Key words: cavernous sinus meningioma, stereotactic radiosurgery.

Ukr Neyrokhir Zh. 2013; 3: 39–42.

Received, May 27, 2013. Accepted, August 6, 2013.

Address for correspondence: Olga Chuvashova, Department of Neuroradiology and Neuroradiosurgery, Institute of Neurosurgery named after acad. A.P. Romodanov, 32 Platona Mayborody St, Kiev, Ukraine, 04050, e-mail: cho72@ukr.net